

Ioan Valentin Negoï

**ISTORIA NESPUSĂ
A ROMILOR
DIN ROMÂNIA**

de la cea mai lungă
perioadă de sclavie din Europa
la Holocaust

cu ilustrații ale pictorului Ionuț Cristea

volum coordonat de Andrei Ruse

Cuprins

Prefață (Theodor Paleologu)	11
1. Cine sunt romii și cum au ajuns aici?.....	15
2. Aproape 500 de ani de sclavie.....	27
3. Ștefan Răzvan, primul domn rom.....	75
4. Gavriil Buzatu, ultimul călău.....	91
5. Istoria manelelor.....	101
6. Eliberarea din sclavie a romilor.....	113
7. Perioada interbelică.....	127
8. Holocaustul romilor.....	147
Concluzii.....	173
Bibliografie.....	179

I.

**Cine sunt romii
și cum au ajuns aici?**

Romi sau țigani?

Asemenea multora din satul natal, m-am născut țigan. Această identitate nu a fost o alegere, ci o realitate profund înrădăcinată de însăși familia mea. Îmi amintesc cum tatăl meu, la vederea oricărei persoane care avea tenul mai măsliniu, îl eticheta fără ezitare drept țigan. Pe atunci, *a fi* țigan nu reprezenta o povară, dar nici vreun privilegiu; eu și prietenii mei împărtășeam aceleași narațiuni, iar un ten mai închis la culoare nu genera neapărat o problemă. Abia cu anii de liceu percepția a început să se schimbe.

Nu mai eram doar *Vali*, ci *Vali de la Mărgineni* și, în ochii multora, proveniența mea mă transforma implicit în țigan.

Deși ar fi tentant să afirm că am fost o victimă a rasismului în școală, realitatea a fost alta. Acest lucru s-a datorat probabil zeiței Fortuna, am tenul ceva mai deschis, dar poate mai ales am întâlnit oamenii potriviți la locurile potrivite. Am participat totuși la multe discuții jenante despre cum romii nu vor să se educe chiar dacă au toate instrumentele, am explicat multe ore că nu etnia sau sângele îți definesc acțiunile, ci mai mult mediul în care te naști. Dar m-am numărat printre pușinii tineri de etnie romă care nu au simțit trauma rasismului.

Acest lucru s-a datorat minunaților profesori pe care i-am avut la liceu, profesori ce, odată cu trecerea timpului, mi-au devenit colegi – un privilegiu pe care nu mulți l-au avut în viață. La Facultatea de Istorie apoi, am întâlnit alți mentori care aveau să-mi marcheze parcursul meu profesional, oameni datorită cărora sunt cel care sunt.

Cred cu tărie că suntem suma cărților citite, a conversațiilor purtate și, mai presus de toate, a vocilor pe care le-am ascultat.

Anul 2014 a marcat un punct de cotitură esențial în viața mea. A fost anul în care l-am descoperit pe cel considerat părintele activismului civic rom, Nicolae Gheorghe – nu personal, ci prin prisma oamenilor pe care i-a îndrumat și a textelor pe care le-a scris. Atunci am înțeles mai bine trauma din spatele termenului de *țigăni*, care este, de fapt, un exonim¹, și nu un etnonim². Și de atunci tot încerc să explic multora de ce este obligatoriu și moral ca în spațiul public să utilizăm termenul de *rom*. Și cred că de aici și trebuie să înceapă această carte.

Acum suntem siguri că romii sunt originari din India, însă nu așa au stat lucrurile de la început. Nu până de foarte mult timp s-a considerat, în mod eronat, că romii provin din Egipt. Cauzele au fost multiple. Conform lui George Potra, faptul că romii au fost păgâni la venirea lor în Europa a făcut ca ei să fie clasați rapid printre posesorii de duhuri necurate și vrăjitorii, iar la sfârșitul Imperiului Roman, vrăjitorii erau recrutați exclusiv dintre egipteni:

(...) aceasta n-au uitat-o nici creștinii, cu atât mai mult cu cât au fost izbiți de unele asemănări extraordinare între vechii egipteni și țigani.

1 numele sub care este cunoscut un grup etnic de către cei din afara aceluia grup etnic

2 nume de popor

Posibil că și țigani, șireți din fire, au întărit această presupunere, de o parte de a exploata faima pseudo-strămoșilor lor, pe de altă parte spre a nu fi siliți să dea alte lămuriri asupra originii lor, pe care dacă n-au uitat-o, în orice caz nu le-ar fi făcut plăcere să și-o amintească.³

La rândul său, Becky Tailor afirmă că atunci când au ajuns în Europa pentru întâia oară, romii au devenit cunoscuți pe întregul continent drept *Egypsens*, deoarece se credea că provin din Micul Egipt, o zonă din Grecia actuală, de unde și termenul de *gypsy*. Se pare că această narațiune a fost alimentată chiar de romi înșiși pentru că era singura modalitate de a putea călători într-o Europă hiper-religioasă măcinată de războaie.

*Ideea de a se prezenta – în avantajul lor – ca pelerini în momentul plecării lor din Grecia se născuse, probabil, în cadrul contactelor lor cu creștinii care rămâneau câteva zile în Epir și în Peloponez, în timpul călătoriei lor spre Pământul Sfânt. Pe de altă parte, Micul Egipt – care, începând din 1418 este citat în surse ca țara de origine a romilor – și-a luat numele de la satul țigănesc denumit Gyppe, situat lângă Modon (Peloponez). Micul Egipt (o zonă a Peloponezului) fusese confundat un timp de către cronicari cu adevăratul Egipt – țara de pe Nil. Datorită acestei erori, termenul „egipteni” – cu diferitele variante (*gypsi, gitani, egipter*) – este folosit până în zilele noastre, pentru a-i desemna pe romi.⁴*

Un alt exonim dat romilor a fost acela de *bohémien*. Ajunși în Franța pe la începutul secolului XV, romii au fost numiți astfel pentru că s-a crezut că provin din Boemia. Se pare că înșiși romii, când au ajuns în Franța, spuneau despre ei că vin din Boemia, „demonstrând” acest lucru cu scrisori de protecție de la regele acestei regiuni istorice din actuala Republică Cehă. Cum au făcut romii rost de ele, greu de spus cu exactitate.

3 George Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*

4 Fișe de informare despre istoria romilor (Consiliul European)

22 *Bohémien* are cea mai mică doză de stereotip dintre toate cele atribuite romilor. Mai mult de atât, *bohémien* se află la rădăcina cuvântului *boem*. Azi, acesta ne duce cu gândul la o persoană nonconformistă, în general un artist. Însă puțini sunt aceia care știu că bohemianismul are legătură cu romii din Franța, cunoscuți pentru stilul lor liber, nomad. Deși erau extrem de săraci, erau înconjurați de o bogată expresie culturală. Stilul boem s-a dezvoltat la scurt timp după terminarea Revoluției Franceze, mai întâi ca o contracultură în rândul artiștilor, după care și în rândul intelectualilor. Aceștia au adoptat un stil de viață liber, în dese rânduri sărac, însă plin de creativitate, preluând o parte din conotațiile date romilor.

În spațiul românesc, romii au primit exonimul țigani. Cuvântul țigan are o istorie asemănătoare ca și *gipsy*, în sensul că etimologia lui a fost la început o poreclă dată acestora. *Țigan* își are originea în *athinaganoi* sau *atsingani* (de la verbul grecesc *athingainein*), care poate fi tradus prin *de neatins*. Termenul a fost întrebuintat în secolele al VIII-lea și al IX-lea unei secte creștine răspândite în Frigia, care, ca și romii, erau cunoscuți pentru îndeletnicirea lor de a prezice viitorul. A fost aplicat apoi peste câteva secole romilor printr-o răsturnare de sens, cel mai probabil pentru că erau păgâni și nimeni nu trebuia să îi atingă sau să intre în contact cu ei. Denumirea de *athinaganoi* a stat și la baza nemțescului *zigeuner*, a italianescului *zingari* sau a maghiarului *cigányok*. În spațiul românesc, timp de secole, *țigan* a fost sinonim cu termenii de *sclav* sau *rob*.

Și totuși, când au început acești țigani să-și spună romi?

O fi oare adevărat ce se vehiculează în spațiul public, că țigani și-au zis *romi* doar ca să spună ceilalți despre ei că sunt din România? Haideți s-o luăm cronologic, pentru a demonstra din start acest mit.

Prima atestare documentară a etnonimului *rom* este din 1837 și apare într-un studiu semnat de Mihail Kogălniceanu, *Istoria, moravurile și limba Țiganilor*, publicat în franceză, unde afirma că: *les Cigains mêmes s'appellent dans leur langage Romnitschel (fils de la femme) ou Rome (hommes)*. În traducere: țiganii se numesc în limba lor *romnicel* (fiul femeii) sau *rom* (oameni).

Academicianul Ioan Aurel Pop, într-un discurs ținut la Academia Română, a explicat când a fost folosit pentru prima dată numele de România. Conform acestuia, numele de România (în forma specifică, cu vocalele *o* și *â*) a fost utilizat pentru întâia oară în mod oficial, în documente de stat, pe la 1862, când a început unirea administrativă a Țării Românești cu Moldova, sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza. Mai mult de atât, numele de România a fost consacrat în Constituția de la 1866.

(...) până târziu, în secolul al XIX-lea, ceea ce românii numeau generic „Țara Românească” era pentru orice străin „Valahia” (cu diferite variante de scriere și pronunțare). Datorită acestei constituiri târzii a statului român modern și a impunerii denumirii oficiale de România abia în a doua parte a secolului al XIX-lea, mulți autori străini au rămas derutați în legătură cu dualitatea numelui de Valahia-România și de valah-român.

Revenind la Mihail Kogălniceanu, în discursul său din anul 1891 ținut în Aula Academiei Române, a punctat faptul că trebuie recunoscute și apreciate eforturile elitei românești care au impus termenul de român în detrimentul celor muntean sau moldovean. Avem, așadar, o distanță de aproape 30 de ani între primele atestări ale României și termenul de *rom*. De unde să fi știut țiganii de atunci de schimbările administrative care aveau să vină? Mai ales în situația de sclavi în care se aflau, după cum voi arăta în capitolele următoare.

Acum mai bine de 100 de ani, romii au înțeles că atunci când cineva li se adresează cu termenul de *țigan*, o face în batjocură. Încă din 1919, au afirmat următoarele:

De asemeni, ne rugăm ca de aici înainte, în toate actele oficiale românești să nu se mai folosească pentru noi și următorii noștri numirea ca batjocură „țigan”.

În perioada interbelică, mai multe asociații ale romilor au afirmat clar că ele utilizează exclusiv etnonimul *rom*. După cum sublinia și Petre Matei într-unul dintre articolele sale la acea vreme, problema posibilei confuzii între *rom* și *român* nu a existat. Nu a generat nicio psihoză.

În anul 1993, ca o condiție de preaderare la Uniunea Europeană, România și-a asumat utilizarea termenului *rom*. Acest lucru a generat numeroase animozități în rândul parlamentarilor români, care au inițiat diverse demersuri legislative pentru a schimba termenul de *rom* cu cel de *țigan*. Această reacție a fost motivată de percepția că, la nivel internațional, se putea crea o confuzie între *rom* și *român*, mai ales că în acea perioadă, pe actele de identitate (buletine și pașapoarte), prescurtarea pentru România era *ROM*. Pentru a elimina această confuzie, unii activiști romi au propus scrierea etnonimului *rom* cu *RR*, argumentând că există o pronunție nازلizată a literei *R* în limba romani.

Din cauza temerii că *rom* ar putea fi confundat cu *român*, în 1995, Teodor Meleșcanu a depus un memorandum pentru schimbarea termenului cu cel de *țigan*. Procesul a fost întârziat de activistul Vasile Ionescu, dar în cele din urmă măsura a fost adoptată și s-a revenit la utilizarea exonimului *țigan*. În anul 2000, Petre Roman, din funcția de Ministru al Afacerilor Externe, a propus un nou memorandum prin care a recomandat folosirea termenului de *rom/rrom*, alături de utilizarea, în documentele oficiale, a prescurtării *ROU* pentru România.

Nu insist foarte mult asupra acestei întrebări pentru că mai multe răspunsuri le oferă sociologii. Putem spune că preferința unora dintre romi de a se autoidentifica drept țigani este un fenomen complex, multifactorial, care își găsește explicația în intersecția profundă a istoriei, a dinamicii sociale și a experiențelor individuale. Analizele sociologilor Ciprian Necula sau Gelu Duminiță converg în a demonstra că această alegere nu este o simplă chestiune lingvistică, ci o reflectare a unor procese sociale și psihologice de adaptare la un mediu adesea ostil și discriminatoriu.

Deși cuvântul *țigan* nu există în limba romani, el a fost asumat de anumiți romi fie ca un efect al asimilării, fie ca o concesie, un exercițiu de „toleranță” față de populația majoritară.